

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 22

פרשת זכור

חכמים תיקנו לקרוא בשבת שלפני פורים את פרשת זכור, שעוסקת בזכירת מעשה עמלק (דברים כה, יז-יט): "זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עִמְלֶק בְּדַרְךָ בְּצֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם... תִּמְחָה אֶת זֵכֶר עִמְלֶק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח".
בפרשה זו נמצאות שלוש מצוות הנוגעות לעמלק (הקדמת הרמב"ם להלכות מלכים): למחות זרעו של עמלק; לזכור מה שעשה עמלק; שלא לשכוח מעשיו הרעים ואריבתו בדרך.

בחז"ל מובא, כי קטע זה נבחר לשבת זכור, משום שיש להקדים זכירה לעשייה. כידוע, היה המן בן המדתא האגגי צאצא של אגג מלך עמלק. תלייתו של המן ושל עשרת בניו הגשימה את הציווי של "מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. אנו מקדימים אפוא מצות זכירה למצוה של מחה אמחה בעזרת קריאת הקטע המדבר על הציווי של "זכור" כבר בשבת שלפני פורים, שכן בפורים עצמו נתקיימה המצוה של "מחה אמחה".

כיצד מקיימים את מצוות הזכירה? הגמרא (מגילה יח.) אומרת שצריך לזכור באמירה בפה, ולא די בזכירה בלב. לכן, בקריאת פרשת זכור אנו מקיימים מצוות עשה מן התורה של זכירת מעשה עמלק.

למצוות מחיית עמלק, ומי שלא חייב במחיית עמלק אינו חייב בזכירת עמלק, ומאחר ונשים לא יוצאות לקרב ולא חייבות במחיית עמלק כך אינם חייבות בזכירה.³ ומאחר ויש בעניין מחלוקת, ראוי ונכון שנשים היכולות לבוא לבית הכנסת לשמוע קריאת פרשת זכור, יעשו כן כדי לצאת לדעת כל הפוסקים. (ואם אחרת אפשר לקרוא עבורה לאחר התפילה כשהספר בתוך ההיכל, או במנחה אם יש עשרה אנשים, אבל לא יברכו על קריאה זו) אבל אם אינה יכולה להגיע לבית הכנסת, אינה חייבת ויכולה להקל ולסמוך על הפוטרים.⁴

האם נשים חייבות בשמיעת פרשת זכור?

אמנם לפי הכלל שאישה פטורה מ"מצוות עשה שהזמן גרמון" היה אפשר לומר שאישה תהיה פטורה משמיעת פרשת "זכור" הנאמרת בזמן קבוע (שבת לפני פורים), אולם, יש פוסקים שסוברים שכיון שהתורה לא קבעה זמן מוגדר למצוות זכירת עמלק ויש לעשותה יום יום, אלא שחכמים הם אלו שהסמיכו אותה לפורים, לפי זה גם הנשים בכלל חייבות בשמיעת פרשת זכור. מאידך, יש פוסקים שסוברים שנשים פטורות משמיעת פרשת "זכור", כיון שמצוות זכירת עמלק סמוכה בתורה

על מה צריך להקפיד כששומעים קריאת פרשת זכור?

קריאת התורה בציבור בשאר ימות השנה היא תקנת חכמים. אולם בקריאת פרשת זכור לדעת פוסקים רבים היא מצוה מן התורה¹, לפיכך יש להקפיד יותר בשמיעתה: א. לקרוא מס"ת המוגה והמהודר ביותר שיש בבית הכנסת. ב. לשמוע מבעל קורא מדקדק בלשונו בביטוי והברת המילים, והטעמים. ב. כיון שמצוות צריכות כוונה הקורא יכוין להוציא את השומעים ידי חובה, והשומעים יכוונו לצאת.²

תענית אסתר

צום תענית אסתר השנה שנת תשפ"ד יחול ביום חמישי י"א אדר ב' (מוקדם) 21/3/2024

הטעם שתיקנו חז"ל ליום צום זה הוא, משום שבימי מרדכי ואסתר, נקהלו היהודים ביום זה כדי להילחם באויביהם ולהינצל מידם, וביום זה צמו היהודים והתפללו לה' שיושיעם ויעזרם לנצח את המלחמה, על כן גם אנו צמים ביום זה.
פסק השולחן ערוך, שכאשר חל פורים ביום ראשון וי"ג באדר יוצא בשבת, שמקדימים את הצום ליום חמישי.⁵ לפיכך השנה - תשפ"ד - 2024, שיוצא י"ג באדר בשבת קודש, מקדימים את הצום ליום חמישי שלפני השבת.

הטעם שלא מקדימין את הצום ליום שישי, הוא כפי שכתב המגן אברהם והמשנה ברורה, משום שאין קובעים תענית בערב שבת מפני כבוד השבת, שהרי רגילים בתענית לומר סליחות ותחנונים, ובערב שבת לא יתכן לעשות כן, לפי שלא יוכלו לטרוח לכבוד השבת. וכיון שצום זה איננו מתחיל מן הערב כמו תשעה באב, אלא מתחיל מהיום, לכן זמנו מעלות השחר שהוא שבעים ושתיים דקות קודם נץ החמה, ועד לצאת הכוכבים שהוא כרבע שעה לאחר השקיעה.

מניקות מהחודש השלישי להריונם, (אם סובלות ממחוסים והקאות דינם כמחוסים ופטורות גם קודם לחודש שלישי)⁷, קטנים עד גיל מצוות פטורים אפילו מתענית שעות⁸, חולה אפילו שאין בו סכנה, זקנים

אין לחפש קולות כדי להפטר מן הצום. ומכיוון שהפוסקים נחלקו אם התענית חובה מדברי קבלה, מדברי סופרים או מצד המנהג בלבד, לפיכך הקלו בה ופטרו את האנשים המפורטים להלן: מעוברות או

מי הם הפטורים מן התענית?

יש לזכור שמטרת הצום, היא "לזכור שהשם יתברך רואה ושומע כל איש בעת צרתו כאשר יתענה וישוב אל ה' בכל לבבו, כמו שעשה לאבותינו בימים ההם"⁶, לכן,

6 משנה ברורה סימן תרפו ס"ק ב.

7 לדעת המשנ"ב (ס"ד ד) הביא דעות שמעוברות פטורות מן התענית דווקא אם מצטערות הרבה. ובשעה"צ כתב

שהדבר תלוי במנהג המקומות.

8 משנ"ב סימן תקנ ס"ק ה.

1 שו"ע סימן תקמו סעיף ב. וסימן תרפה סעיף ז.

2 שו"ע סימן ס סעיף ד.

3 עיין ספר החינוך מצווה תרג.

4 שו"ת מנחת יצחק חלק ט סימן סח.

5 אור"ח סימן תרפא סעיף ב.

תשושי כח, הרי אלו פטורים מן התענית, ואסור להם להחמיר על עצמם⁹, כמו כן חתן וכלה בתוך שבעת ימי חופתם פטור מן התענית¹⁰, וכן שלושה בעלי ברית, שהם המוהל, הסנדק, ואבי הבן אם חל יום הברית בתענית אסור פטורים מלהתענות ורשאים לאכול אחר המילה¹¹. אבל הבריאים לא יפרשו מן הציבור, וחייבים להתענות.

אם אין בבית הכנסת עשרה שמתענים, האם קוראים בתורה במנחה, והאם

מזכרים עננו בחזרת הש"צ?

תקנו חכמים לחזן שיוסיף בחזרת הש"ץ של תפילות שחרית ומנחה, בין ברכת 'גואל ישראל' לברכת 'רפאנו', ברכה מיוחדת על הצום - 'עננו'. ואומרים אותה בתנאי שיש שם לפחות עשרה שמתפללים¹², ויש מקילים לאומרה גם כשיש ששה שמתענים¹³. כמו כן, כשאין בבית הכנסת מספיק אנשים שמתענים, אין מוצאים ספר תורה לקרוא 'ויחל משה', והשליח ציבור

אינו אומר 'עננו' כברכה בפני עצמה, אלא מזכיר 'עננו' בברכת 'שומע תפילה', וחותרם "שומע תפילה" כמו היחיד. החזן צריך להיות מהמתענים¹⁴.

האם מותר להתרחץ ביום תענית אסתר?

מותר להתקלח ביום התענית, ואין לחוש בזה כלל, הטעם משום שתענית ציבור זו אינה עבור צרה שהייתה בה, אלא רק לזכר דברי הצומות וזעקתם של הזמן ההוא¹⁵.

זכר למחצית השקל

בתקופת המשכן והמקדש, היה על כל יהודי להביא למקדש מחצית השקל פעם בשנה. בזמן שבית המקדש היה קיים והיו מביאים קורבנות ציבור לכפר על העם, קבעה התורה שהקורבנות יבואו מכספי הציבור כולו ללא הבדל בין עשיר לעני, על מנת שכולם יזכו לאותה הכפרה לפני ה'. כספי מחצית השקל שימשו לקניית קורבנות הציבור השונים שהוקרבו על גבי המזבח באותה שנה. המקור מן התורה, מופיע בפרשת כי תשא: "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקָדִים: מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ, עֶשְׂרִים נֶגֶד הַשֶּׁקֶל, מִחֻצֵי הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לָהּ" (שמות ל', י"ג).

חז"ל קבעו כי יש לתת תרומה זו בחודש אדר, כדי להקדים את שקלי ישראל לשקלים שרצה המן לתת לאחשוורוש. אמנם, כיון שאין לנו בית מקדש כבר אין לנו מצווה, אלא רק מנהג כזכר למצווה שהייתה נהוגה בעבר.

איך צריך לומר "מחצית השקל" או "זכר למחצית השקל"?

כשנותנים מעות מחצית השקל, יש להקפיד לומר "זכר למחצית השקל", כיון שאם יאמר מעות אלו הן "מחצית השקל", נמצא שהן הקדש ואסור להנות מהן ולא יוכל לתתם לעניים¹⁶.

כמה כסף יש לתת כדי לקיים מנהג "זכר למחצית השקל"?

לפי מנהג אשכנז: יש לתת עבור כל אחד ואחת מבני המשפחה 3 חצאי המטבע הנקוב באותה מדינה, כשבמדינתנו הכוונה למטבע של "חצי שקל", כלומר יש לתת 3 מטבעות של "חצי שקל"¹⁷.

לפי מנהג הספרדים: שיעור זכר למחצית השקל הוא כמחיר שווי מחצית השקל שהייתה בזמן המקדש, השווה לתשע גרם כסף טהור בתוספת מע"מ (השנה זה יוצא בערך 26 ש"ח), עבור כל אחד ואחת מבני המשפחה מגיל 13 ומעלה, יש המדקדקים להביא עבור כל בני המשפחה גם עבור עוברים שבמעמי אימם, אולם אם אין ידו משגת כל כך, ייתן סכום השווה לתשע גרם כסף טהור עבורו, ועבור הקטנים ייתן סכום מועט כפי יכולתו¹⁸.

מתי יש לתת את "זכר למחצית השקל"?

במסכת סופרים כתוב שהמנהג הוא לתת "זכר למחצית השקל" לפני שבת זכור¹⁹. אולם המהרי"ל כותב שהמנהג המקובל

הוא לתת את הכסף סמוך לתפילת מנחה בתענית אסתר, וכן המנהג הרווח בימנו, כדי שהצדקה תהיה יחד עם התענית²⁰.

למי תורמים את כסף "זכר למחצית השקל"?

המעות שהם זכר למחצית השקל צריכים להינתן לעניים, ומעלה משובחת היא לתת את המעות לתלמידי חכמים עניים, או למוסדות תורה, שזכות לימוד התורה מועיל לכפרת עוונות²¹.

האם מותר לעבוד ביום פורים?

נהגו להחמיר שלא לעשות מלאכה ביום פורים, והעושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. ליל פורים מותר בעשיית מלאכה. וכן מותר לבני הפרזים החוגגים ב"ד באדר לעשות מלאכה בט"ו, וכן בני מקומות המוקפים חומה החוגגים בט"ו רשאים לעשות מלאכה ב"ד. חנות מצרכי מזון וכדומה רשאית לפתוח ביום הפורים לצורך סעודות פורים²².

למה מתחפשים בפורים?

למנהג להתחפש בפורים נאמרו כמה טעמים: יש שראו בכך רמז להלבשת מרדכי בבגדי מלכות או לשינוי המראה של ושתי (שנצטרעה או שגדל לה זנב (מגילה יב:)), שהוביל לבחירת אסתר להיות מלכה²³. ה"בני יששכר" מביא טעם נוסף למנהג, בשם מהר"ם חאגיז, על שם שדרשו חז"ל (חולין קלט, ב): אסתר מן התורה, מניין?

שנאמר "ואנכי הסתר אסתיר". מכאן רמז להסתרת הפנים בתחפושת ביום אסתר²⁴.

השנה שפורים חל במוצאי שבת, ממת ים לערוך את ההכנות לקריאת מגילה ותחפושות?

השנה שפורים חל במוצאי שבת (ותענית אסתר מוקדמת ליום חמישי), יש לשים לב שאת ההכנות לקריאת המגילה ולפורים (לבישת התחפושות וכו') מותר לעשות רק במוצאי שבת, לאחר שאמרו "ברוך המבדיל בין קודש לחול". כיון שאסור להכין משבת לחול²⁵.

כדי שהציבור יספיק להתכונן בביתו ולהגיע בזמן לקריאת המגילה מבלי להכין מקודש לחול, יש לאחר את תפילת ערבית. ברוב בתי הכנסת קובעים את זמן תפילת ערבית בערך חצי שעה לאחר צאת השבת.

האם אומרים על הנסים בסעודה שלישית שנתארכה למוצאי שבת?

כשחל ראש חודש במוצאי שבת, והאדם האריך בסעודה שלישית אחרי השקיעה, יש כמה שיטות בפוסקים כיצד ינהג לגבי אמירת רצה ויעלה ויבוא. אולם ביחס לפורים כתב המשנה ברורה שיש לומר רצה בלבד ולא על הנסים, כי הזכרת המאורע בחנוכה ובפורים היא רק רשות. למעשה טוב לסיים את אכילת הלחם לפני השקיעה (ולכל המאוחר לפני צאת הכוכבים), ואז בוודאי אין לומר על הנסים בברכת המזון (גם אם הברכה נאמרת בלילה)²⁶.

9 ש"ע סימן תקנד סעיף ו, וכ"ש בתענית אסתר.

10 קיצושו"ע סימן קמא סעיף ב.

11 משנ"ב סימן תרפ"ט ס"ק ז.

12 ש"ע סימן תקס"ט סעיף ג, ובמשנ"ב שם.

13 ערוך השולחן שם.

14 ש"ע שם סעיף ה.

15 שו"ת ש"ח יצחק סימן שס. מה גם שמעיקר הדין מותר להתקלח בכל תענית ציבור חוץ מתשעה באב ויום הכיפורים (ראה שלחן ערוך אורח חיים סימן תקנ סעיף ב). אלא שדעת המשנה ברורה (שם סק"ו, ושער הציון סק"ח) שבעל נפש יחמיר לא להתקלח במים חמים בכל תענית ציבור. ולפי דעת הגר"ע יוסף יג"ל גם בעל נפש אינו צריך לחוש לזה (חזון עובדיה ארבע תעניות עמודים כא-כב).

16 שו"ת הגאונים (תשובות גאני מורה ומערב סימן מ).

17 רמ"א סימן תרד סעיף א.

18 כ"ה החיים סימן תרצ"ד ס"ק ב.

19 מסכת סופרים פרק כא הלכה ד.

20 רמ"א שם בשם מהרי"ל. כ"ה החיים שם ס"ק כה.

21 מסכת סופרים שם. ואחרונים.

22 ש"ע סימן תרצ"ו סעיפים א, ב, ג.

23 אליה רבה תרצ"ו. ס"ק טו.

24 מהר"ם חאגיז (אלה המצוות, תקמג).

25 ש"ע סימן שכ"ו סעיף ו.

26 משנה ברורה קפת, ס"ק לג, תרצה, ס"ק טו.

